

ARTIKKELI

<https://doi.org/10.33350/ka.120078>

”Velka on rumaa sanoi mamma” – Ylisukupolvinen talouskasvatus perheissä

Ritva Nätkin & Laura Sahlgren

Artikkelissa lähestytään perheiden talouskasvatusta ja perhesukupolvien välisiä suhteita laadullisin tutkimusmenetelmin. Aineistona on syyskuussa 2021 Helsingin Sanomien keräämä ”Rahakysely”. Artikkelissa kysytään, miten informanttina oleva välisukupolvi, 74 vastaajaa 355:stä, kuvaa aikuistuville lapsille antamaansa talouskasvatusta, kuten neuvoja ja ihanteita. He pohtivat myös oman, lapsuudenperheessä saamansa talouskasvatuksen vaikutusta antamaansa kasvatukseen. Informanttien pääasiassa 1990-luvulla syntyneet lapset ovat aikuisuuteen siirtymisvaiheessa, mitä pidämme strategisena elämänvaiheena talouskasvatuksen ja taloustaitojen kannalta. Myös eriarvoisuus tulee näkyviin tässä vaiheessa. Toisen nuoren aikuistumista tuetaan perheessä rahallisesti ja toinen siirtyy aikuisuuteen velkataakka mukanaan. Aineistossa aikuistumishanteiden normatiivisuus oli vahvaa. Hyvätuloisuutta ja vakavaraisuutta pidettiin usein tavoiteltavana aikuisuutena. Kysymys voi olla arvo-puheen luonteesta, jossa ihanteilla on suuri rooli. Aineistoa voi luonnehtia myös keskiluokkaiseksi, sillä kysymys on pääosin hyvätuloisesta, korkeasti koulutetusta ja pääkaupunkiseudulla asuvasta vastaajakunnasta. Kovin yksiselitteisesti ja suoraviivaisesti eivät taloustaidot näytä siirtyvän sukupolvisuhteissa eteenpäin. Riippuu perhekuulttuurista, paljonko lasten yksilöllisyyttä ja toimijuutta korostettiin niin välisukupolven omilta vanhemmiltaan saadussa kasvatuksessa kuin omille lapsille annetuissa neuvoissa.

Johdanto

Vesa Muttilainen (2002, 70) luonnehtii Suomessa toisen maailmansodan jälkeen tapahtunutta talouden muutosta siirtymäksi ”säästöyhteiskunnasta luottoyhteiskuntaan”. Kotitalouksien luottojen käyttö lisääntyi Suomessa toisen maailmansodan jälkeen aina 1980-luvun lopulle saakka, vaikka säästämistäkin tapahtui samanaikaisesti. Luottojen nousu oli voimakkainta 1970–80-luvuilla, minkä jälkeen ne vähenivät hieman laman takia. Velanottoon ja velkaongelmiin liittyvät murrosjaksot liittyvät hänen mukaansa 1960-luvun suureen muuttoon, luottomarkkinoiden pelisääntöjen uudistumiseen (niin sanottuun rahamarkkinoiden vapautumiseen) 1980-luvulla ja velkaongelmia aiheuttaneeseen talouslamaan 1990-luvun alussa. Myös hyvinvointivaltion kehitys kytkeytyy läheisesti velanottoon. Hyvin-

vointivaltiota rakennettiin säästämällä, sääntelyllä ja luottoja kontrolloimalla aina 1980-luvulle saakka (Mutttilainen 2002, 259). 1990-luvulla hyvinvointivaltion kehityksessä on tapahtunut uusliberalistinen *Suunnanmuutos*, kuten Raija Julkunen (2001) otsikoi kirjansa, minkä jälkeen on keskitytty velallisen suojeluun. (ks. Muttilainen 2004.)

Suomalaiset astuivat 2000-luvulla entistä kovempaan maailmaan, väittävät Anu Kantola ja tutkijaryhmä kirjassaan *Kahdeksan kuplan Suomi* (2022). Kiihtyvä talouden muutos, jossa sekä mahdollisuudet että vaatimukset ovat kasvaneet, eriyttää suomalaisia sosiaalisesti ja alueellisesti. (Kantola ym. 2022.) 2000-luvulla syntyneet uusien finanssituotteiden markkinat luovat mahdollisuuksia, mutta niillä tarvitaan yhä enemmän talousosaamista. Kyky hallita taloutta on tullut yhä tärkeämmäksi, sillä kuluttajien taloudellinen toimintaympäristö on monimutkaistunut. Tarjolla on uusia tuotteita ja kulutusluottoja, joiden käyttö on kasvanut jatkuvasti. Tarvitaan yhä enemmän arkipäivän rahankäyttötaitoja, näkemystä omasta taloudellisesta toiminnasta ja vastuun ottamista valintojen seurauksista. (Peura-Kapanen 2005, 11.) David Graeber (2011, 356) puhuu amerikkalaisesta perspektiivistä jopa ”arkipäivän finansialisaatiosta”.

Brittitutkijat Adele Atkinson ym. (2006) korostavat, että finanssituotteiden käyttö edellyttää myös kuluttamiseen liittyviä asennemuutoksia. He jaottelevat taloudellisen osaamisen päivittäistalouden hallintaan, finanssituotteiden valintaan, tulevaisuuden suunnitteluun ja talousasioiden seuraamiseen. Päivittäistalouden hallinta merkitsee, että ihminen tulee toimeen ja rahat riittävät omaan toimeentuloon. Lisäksi pitää osata laatia arkeen liittyviä erilaisia sopimuksia, toimia vastuullisesti, ymmärtää kulutuksen seuraukset ja hallita myös uudet kaupankäynnin muodot, etsiä tietoja ja vertailla tuotteita sekä ymmärtää pankin viestit. On myös tärkeää huomata, millaisen rikollisuuden kohteeksi voi taloudellisissa asioissa joutua, ja osata varautua siihen.

Sukupolvien välinen varainsiirto perheissä on yksityinen asia, josta on vaikea saada tietoa, mutta muun muassa perintöverotilasto osoittaa, että suomalaisilla on ollut 1990-luvun puolen välin jälkeen enenevässä määrin perintöinä jaettavaa (Niemi 2017, 20). Velkaantumisessa on talouden muutoksen seurauksena suuria sukupolvieroja, joihin arvot liittyvät kiinteästi. Uusliberalistinen talous ja markkinoiden laajentuminen merkitsevät myös, että velkaantuminen ja maksuhäiriöt ovat edelleen lisääntyneet. Myös nuoret ovat 2000-luvulla velkaantuneet ja heidän velkaongelmansa on tunnistettu. (Ks. Oksanen ym. 2017.)

Artikkelin aiheena on perheiden talouskasvatus (Peura-Kapanen 2005) ja perhesukupolvien väliset suhteet (Arber & Timonen 2012), joita lähestytään laadullisin tutkimusmenetelmin. Artikkelissa kysytään, miten niin sanottu välisukupolvi kuvaa aikuistuville lapsille antamaansa talouskasvatusta ja oman, lapsuudessa saamansa kasvatuksen vaikutusta siihen. Artikkelin aineistona on syyskuussa 2021 *Helsingin Sanomien* keräämä ”Rahakysely”. Siinä informanttina oleva välisukupolvi, joka katsoo sekä vanhempiensa että omien lastensa suuntaan, aikuistui luottoyhteiskunnan kypsyminen aikaan. Sen omat, pääosin 1990-luvulla syntyneet lapset, ovat nyt siirtymässä aikuisuuteen, mitä pidämme strategisena vaiheena talouskasvatuksen ja taloustaitojen kannalta.

Aikuisuuteen siirtymisessä tulee näkyviin myös eriarvoisuuden sukupolvittainen uusiutuminen. Toisen nuoren aikuistumista tuetaan perheessä rahallisesti ja toinen siirtyy aikuisuuteen velkataakka mukanaan (ks. Lehtinen 2017; Oksanen ym. 2017; Majamaa 2011). Taloudellisen avun lisäksi myös perheen ilmapiiri sekä yhdessä olemisen ja tekemisen tavat vaikuttavat tähän siirtymään. Aiheen tutkiminen edellyttää sekä kasvatustieteellisen että yhteiskuntatieteellisen tiedon yhdistämistä.

Ajankohtaiseksi artikkelin tekee se, että taloustaitoja pyritään korostamaan sekä kouluopetuksessa että kansallisella tasolla¹. Myös julkisuudessa lasten ja nuorten taloustaitoja ja perheiden rahakasvatusta käsitellään enenevässä määrin, mikä kertoo nuorten roolista kuluttajina (Wilska 2010). Suomalaisten vanhempien antamaa talouskasvatusta ja nuorten kuluttamista tutkinut sosiologi Terhi-Anna Wilska on silmäillyt *Helsingin Sanomien* keräämää aineistoa jo kohta sen keräämisen jälkeen. *Meidän perhe* -lehden (2/2022, 12) haastattelussa hän kertoo, että vielä 2000-luvun alussa aiheen tutkimista oudoksuttiin, jopa paheksuttiin, mutta nyt tutkiminen on luontevampaa, sillä suomalaiset vanhemmat ovat hyvin kiinnostuneita opettamaan rahankäyttötaitoja lapsilleen.

Sukupolvet ja raha

Raha on perheessä eräänlainen ”musta laatikko”, jota ei ole useinkaan avattu (Repo 2003, 66–70), koska perhettä on pidetty yhtenäisenä kokonaisuutena. Perheen käsitteen purkautuessa siitä voi kuitenkin hahmottaa rahankäytön sukupuoli- ja sukupolviulottuvuuksia sekä perheenjäsenten yksilöllisiä valintoja erikseen kysyttäessä. Raha voidaan nähdä perheissä resurssina ja kontrollina tai raha-asioiden hoitamisena ja kuluttamisena. Paul Thompsonin mukaan (2005, 30) puhe rahasta kuvaa hyvin sukupolvien eroja sekä asenteita ja niiden siirtymistä.

Erityisesti lapsinäkökulman nousu on artikkelin kannalta huomionarvoinen asia (ks. Ruckenstein 2013). Pikkulapsikeskeinen ydinperhe on rahan suhteen vähemmän eritelty kokonaisuus kuin sukupolvisuhteet, joissa neuvottelu rahasta näyttelee suurempaa roolia. Aikuissukupolvien välillä ei ole lainsäädännöllisiä elatusvelvoitteita eikä velvoitteita puhalttaa yhteen hiileen. Vanhempien ei tarvitse elättää aikuisia lapsiaan eikä päinvastoin. Pitkään rakennettu pohjoismainen hyvinvointivaltio palveluineen on ikään kuin taannut eri sukupolville individualistiset valinnanmahdollisuudet sekä vapauttanut hoivavelvollisuuksista ja riippuvuudesta lähimmäisistä. Ajattelutapaa on kutsuttu ”valtioindividualismiksi” (ks. Trägårdh 2010, 235).

Eniten sukupolvien välisten suhteiden rahavälitteisyydestä puhutaan suurten ikäluokkien tutkimuksessa. Kiinnitetään huomiota erityisesti siihen, miten suuret ikäluokat avustavat omia vanhempiaan tai nuorempia perhesukupolvia. Hans Hämäläinen (2015) sanoo, että sukupolvien välillä on affektiivista, assosiativista ja funktionaalista solidaarisuutta, joista viimeksi mainittu pitää sisällään taloudellisen avustamisen. On siis kiintymystä, yhdessäoloa sekä taloudellista ja työnjaollista yhteistyötä. Artikkelin aineiston informanteista monet ovat suurten ikäluokkien ”pikkusisaruksia”, ja osan vanhemmat kuuluvat suuriin ikäluokkiin.

Aikuistumista hahmotetaan erilaisina siirtyminä, joiden aikana nuori itsenäistyy asteittain ja integroituu yhteiskuntaan. Aikuisuuteen siirtymävaiheen arvioidaan sijoittuvan elämäkulussa täysi-ikäisyyden saavuttamisen ja 29 ikävuoden väliin nuoruuden pidentymisen vuoksi. Siirtymävaiheen aikana nuoret integroituvat koulutukseen, työelämään ja itsenäiseen asumiseen, mahdollisesti avioituvat ja perustavat perheen sekä alkavat itsenäisiksi kuluttajiksi ja kansalaisiksi. Suomalaiset nuoret itsenäistyvät ja muuttavat omilleen asumaan varhain, ja heillä on myös paljon asuntovelkaa (ks. Lehtinen 2017, 55).

¹ Suomen Pankin ehdotus Suomen talousosaamisen kansalliseksi strategiaksi.
<https://www.suomenpankki.fi/fi/opi-taloudesta/opi-taloudesta/talousosaamishanke/>

Aikuisuuteen siirtyminen on vaihe, jossa rahankäyttö tulee ajankohtaiseksi itsenäistymisen ja oman vastuun lisääntymisen vuoksi, vaikka jo teini-ikäiset ovat aktiivisia kuluttajia (Wilska 2010). Wilskan mukaan nuorten elintaso laskee täysi-ikäistymisen jälkeen, jos he muuttavat pois kotoa. Samalla eriarvoisuus tulee näkyviin, sillä nuorilla on erilaiset lähtökohdat siirtyä omilleen. Kriittisiä ”pärjäämisen” reunaehtoja ovat asuminen, opintojen rahoittaminen sekä yhteydenpito lapsuuden perheeseen ja sieltä saatu tuki. Noin 10–15 prosenttia nuorista aikuisista ovat perheen tuen ulkopuolella (Majamaa 2011).

Vauraus ja sosiaalinen asema periytyvät edelleen sitkeästi samoissa suvuissa sukupolvelta toiselle. Tätä pysyvyyttä lujittavat isot perinnöt (Kantola & Kuusela 2019, 11) mutta myös kasvatus. Eriarvoisuudesta voidaan puhua yhteiskuntaluokan käsitteen avulla, vaikka nuoremmissa sukupolvissa luokan käsitteen selitysvoima on monimutkaistunut, kuten Tuulikki Kärkkäinen (2004, 122) osoittaa koulutuksen sosiaalista periytymistä tarkastellessaan (ks. myös Skeggs ym. 2014).

Suomessa tehdyssä tilastollisessa, taloudellista avustamista koskevassa sukupolvitutkimuksessa lasketaan usein keskimääräisiä ja yleistettäviä lukuja, mutta on huomattava, että sukuja on Suomessakin erilaisia. Anu Kantola ja työryhmä (2022) kuvaavat suomalaisten elävän kahdeksassa erilaisessa taloudellisessa ”kuplassa”, joissa koetaan eri tavoin kiristynyt uusliberalistinen talous ja kansalaisuus, aina poliittisine asenteineen.

Tässä artikkelissa on inspiroiduttu perhekulttuurin käsitteestä, jolla voisi kuvata sukupolvisuhteiden erilaisuutta keskimääräisyyksien sijaan. Perhekulttuurin ja perheen tekemisen käsitteet (ks. Pirskanen & Järvinen-Tassopoulos 2021, 19; Bertaux & Thompson 2005) ovat käyttökelpoisia tunnistamaan, miten perheenjäsenet kannattelevat toisiaan sekä pitävät yllä tapoja ja yhteenkuuluvuutta tai neuvottelevat niistä. Käsitteisiin voi sisällyttää myös arvot ja ihanteet (ks. Helkama 2015) ja tavan, joilla niitä siirretään sukupolvelta toiselle. Ihanteiden avulla kuvataan, miten ”meidän suvussamme” on ollut tapana tehdä tai olisi hyvä tehdä. Perhekulttuuri voisi tavoittaa ne erilaiset tasot, joilla sekä vauraus että eriarvoisuus siirtyvät sukupolvelta toiselle. Brittihistorioitsija Paul Thompson (2005, 18–25) puhuu perinteisestä suojelevasta ja koossapitävästä perhekulttuurista sekä individualisemmasta, dynamisesta perhekulttuurista (Thompson 2005, 18). Sukujen perhekulttuurit ovat mikro-tason ilmiö, jolle luokka-asema, ammattiasema/tulotaso, koulutus, asuinpaikka tai taloudellinen, koettu ”kupla” määrittävät reunaehdot.

Aineisto ja metodit

Artikkelin aineisto on *Helsingin Sanomien* syyskuussa 2021 lukijoilleen toteuttama ”Rahakysely”, jossa vastaajat tunnistautuivat antamalla yhteystietonsa. Aineisto on puolistrukturoitu kysely, johon tuli 355 vastausta. Tästä valikoitui artikkelin aineistoon 74 vastaajaa sillä perusteella, että vastaajien lapset tai jotkut heistä olivat aikuisuuteen siirtymisvaiheessa eli 18–29-vuotiaita. Informantit ovat iältään 48–76-vuotiaita, sillä joko nuorin tai vanhin lapsi saattoi kuulua ikärajan piiriin.

Vastaajajoukko on hyvin naisvaltainen (84 % oli naisia). Suurin osa (85 %) vastaajista oli syntynyt 1960–70-luvuilla, ja heidän vanhempansa olivat syntyneet ennen sotia, sodan aikaan tai heti sen jälkeen. Myös vastaajien tulotietoja, ammatteja ja arviota rahan riittävyydestä ja yhteiskunnallisesta asemasta kysyttiin. Aineistoa voi sen tuottajan mukaan luonnehtia keskiluokkaiseksi ja pääkaupunkiseutuun keskittyväksi, vaikka vastaajien asuinpaikka ei selviä vastauksista. Yli 5 200 euroa bruttona kuukausituloikseen ilmoitti 25 %

vastaajista ja 82 % ilmoitti säästävänsä tai sijoittavansa. Perintöä lapsilleen suunnitteli karuttavansa 52 %.

Sukupuoli	%	Ikä	vuotta	Koulutus	%	Ammatti	%	Kuukausitulot/€	%
Naisia	84	ka	56	Perusaste	0	Ei työssä	4	Alle 1300	3
Miehiä	16	välillä	40–76	Toinen aste	23	Työntekijä	14	1301–2599	19
VASTAAJAT (n=74)				Alempi korkeakoulu	24	Yrittäjä	3	2600–3999	26
				Ylempi korkeakoulu	43	Asiantuntija	43	4000–5200	18
				Tutkijakoulutus	7	Johtaja	21	Yli 5201	34
Ei ilm. lkm	2		3		15		1		

Taulukko 1. Vastaajien sukupuoli, ikä, koulutus, ammatti ja kuukausitulot.

Tulotasoon oli vastaajille tarjolla valikko, joka muodostui bruttotuloista. Pääomatuloja ei kysytty. Tulotasosta käytämme artikkelissa ilmaisia: ”hyvätuloinen”, jos ilmoitetut bruttotulot olivat 4 000–5 200 euroa kuukaudessa tai 5 200 euroa kuukaudessa tai enemmän; ”keskituloinen”, jos ilmoitetut bruttotulot olivat 1 301–2 599 euroa kuukaudessa tai 2 600–3 999 euroa kuukaudessa; ja ”huonotuloinen”, jos ilmoitetut bruttotulot olivat alle 1 301 euroa kuukaudessa. Vastaajat saivat myös ilmoittaa, onko rahaa ”liian vähän”, ”riittävästi” tai ”ylimääräistäkin”.

Kyselyssä oli 30 vastauskokonaisuutta, joissa monissa oli useampia kysymyksiä (taustatietokysymyksiä, kyllä/ei tai muita valikkoja ja avovastausmahdollisuuksia). Kyselyn avovastaukset olivat keskimäärin vain kaksi riviä pitkiä. Vastaajien lapsilleen antamat neuvot kuvailtiin lyhyesti ja ytimekkäästi, mutta vastaajien lapsuusmuistojen kuvailut saattoivat olla pidempiäkin. Vastauksista ei kuitenkaan pysty hahmottamaan kerronnallisia juonia, vaan niissä korostuvat paljolti sanontatavat, asenteet, arvot ja ihanteet.

Aineiston rajoituksina mainittakoon, että vastaajien ja heidän vanhempiensa ammateista ja koulutuksesta saatiin paikoitellen kirjavaa tietoa. Myöskään vastaajien siviilisääty ei selviä vastauksista: ovatko he avioliitossa/parisuhteessa vai yksinhuoltajia. Yliedustettuina olevat naiset ovat lisäksi vuolassanaisempia kuin miehet. He saattavat vastata minä-muodossa tai me-muodossa, eikä aina selviä, onko vanhempia kaksi (tai useampia). (Ks. Nätkin 2014, 21.) Puhumme joka tapauksessa perheestä.

Artikkelissa käsitellään yhdeksää vastauskokonaisuutta. Tutkimusmenetelminä käytetään aluksi laadullista ja määrällistä sisällönerittelyä sekä teemoittelua (ks. Alasuutari 2011). Sisällönerittelyä täydennetään puheen jäsenyyksen ja ilmausten, kuten metaforien, tutkimisella (ks. Harvilahti ym. 1992). Tämän jälkeen aineiston sukupuolviulottuvuutta analysoidaan teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin (Coffey & Atkinson 1996, 132–143).

Analyyysi etenee siten, että aluksi ryhmitellään kevyesti vastaajien ihanteellisen aikuistumisen odotuksia kysymyksen ”Onko vanhemman tehtävä mielestäsi ohjata lasta kohti hyvätuloista tai vakavaraista aikuisuutta? Jos, niin miten tämä näkyy teillä? (Avovastaus)” avulla.

Kun tarkastellaan välisukupolven kuvailemaa sukupuolviulottuvuutta talouskasvatuksessa, käytetään seuraavaa kahdeksaa vastauskokonaisuutta: ”Miten kuvailisit omien vanhem-

piesi suhdetta rahaan? Miten aikuiset puhuivat rahasta keskenään? Millaista rahakasvatusta sait lapsena? Millaisia neuvoja vanhemmat antoivat esim. rahankäyttöön, säästämiseen ja velanottoon? Oletko saanut aikuisena rahaa koskevia neuvoja vanhemmiltasi? Miten lapsuudenkotisi suhde rahaan on näkynyt ja näkyy elämässäsi? Miten suhtaudut velanottoon? Millaisia neuvoja olet antanut omille lapsillesi rahankäytössä? Mitä lapsuudenkotisi oppeja haluat siirtää eteenpäin? Kuinka paljon aikuista lasta pitää mielestäsi auttaa taloudellisesti? Missä tilanteessa auttaisit tai olet auttanut? Pidätkö tärkeänä, että sinulta jää perintöä lapsillesi?”. Jokaisessa vastauskokonaisuudessa oli avovastausmahdollisuus.

Aikuistumisihanteiden normatiivisuus

Aineistoa tarkasteltiin aluksi käytetyn sanaston perusteella: käytetyt metaforat ja sanontatavat kuvasivat hyvin asenne- ja arvomaailmaa. Sukupolvien välinen vuorovaikutus pitää sisällään ajattomia uskomuksia, jotka siirtyvät sukupolvelta toiselle (Kemppainen 2001; Thompson 2005). Toistuvat sanontatavat ja metaforat aineistossa olivat ”raha ei kasva puussa”, ”velka on veli otettaessa, veljenpoika maksettaessa”, ”velka on hyvä renki mutta huono isäntä”, ”suu säkkiä myöden”, ”mikä laulaen tulee, se viheltäen menee” tai ”ei ne suuret tulot, vaan ne pienet menot” sekä ”ken säästää saadessaan, sillä on ottaa tarvitessaan”. Säästämistä kuvattiin metaforilla ”puskuri”, ”pesämuna”, ”vararahasto” ja ”pahan päivän vara”. Vanhempien roolia aikuistuvalla lapsella kuvattiin samalla ”hartiapankki”. Säästämiseen liittyvät arvot (ks. Helkama 2015, 19, 142; Falk & Mäenpää 1997, 128) olivat hyvin yleisiä vastaajien vanhemmilla, heillä itsellään, ja niitä suositeltiin myös aikuistuville lapsille. Ne ovat työteliäisyys, niukkuudessa pärjääminen, säästäväisyys, taloudellinen itsenäisyys ja koulutus. Säästämistä ja tarkkaa taloudenpitoa korostettiin aineistossa niin paljon, että voidaan väittää säästöyhteiskunnan arvojen (ks. Muttilainen 2002; Helkama 2015, 219) elävän luottoyhteiskunnan sisällä siten, että perheet ja suvut ovat arvostuksissaan erilaisia.

Rahan arvostus on liittynyt suomalaisessa kulttuurissa protestanttisen etiikan mukaiseen rahanansaintaan (Repo 2003), joka painottaa askeettista ahkeruutta ja kovaa raadantaa sekä tuhlaailun välttämistä. Sitä voidaan kutsua myös talonpoikaiseksi talouseetokseksi, mikä on tyypillistä säästöyhteiskunnalle (Huttunen ja Autio 2009, 248). Luottoyhteiskuntaa he kutsuvat puolestaan jälkimoderniksi yhteiskunnaksi, jolle on tyypillistä, että velanottoa ei enää paheksuta, vaan ainoastaan ylivelkaantumista ja maksuvaikkeuksiin joutumista (Huttunen & Autio 2009, 257).

Vanhemmilla on yleensä vahvoja odotuksia sukupolvisuhteiden jatkuvuuden ja lastensa hyvinvoinnin suhteen. Vanhemmilta myös odotetaan panostusta yhteiskuntakelpoisen ja laadukkaan lapsen kasvattamiseen (ks. Bertaux & Thompson 2005, 8; Kemppainen 2001; Skeggs 2015, 12–13; Siltala 2017, 349; Nätkin 2014). Lapsen etu on laajasti käytetty käsite perhepolitiikassa, ja sen toteutumatta jääminen aiheuttaa huolta (ks. Nätkin & Vuori 2007). Tosin perhepolitiikka ei ulotu paljoakaan nuoriin aikuisiin, vaikka perheellä on heidän elämässään merkittävä rooli.

Ihanteellista aikuisuutta voidaan kutsua myös kunnan kansalaisuudeksi (Nätkin 2014, 26–27), joka on kuitenkin riippuvainen sen yhteisön, esimerkiksi suvun arvoista, johon lapsi kuuluu. Jälki/post/modernin yhteiskunnan aikuistumisihanteet ja -normit eivät ole kovin yhdenmukaisia vaan neuvoteltavia, ja nuorille sallitaan yksilölliset elämäkulut. Jälki/post/modernista erottautuva (klassisen) moderni ajattelutapa (ks. Pulkkinen 1998) korostaa ”perustavaa” laatua olevaa, hyvää ja normatiivista asiointilaa. Esimerkiksi kunnan kansa-

”Velka on rumaa sanoi momma”

laisuudelle olisi sen mukaan yksiselitteiset kriteerit. Pulkkinen (1998, 46–64) korostaa kuitenkin, että postmoderni ja moderni ajattelutapa voivat elää samanaikaisesti, vaikka postmoderni sijoitetaan usein uudempaan aikaan. Seuraavassa kasvatusmenettelyistä esiin nousevat ohjaaminen ja neuvonta, mutta aika vähän palkitseminen ja rankaiseminen (ks. Kempainen 2001, 11–12).

Vahva normatiivinen ja asenteellinen sävy on ”Rahakyselyn” kysymyksessä: ”Onko vanhemman tehtävä mielestäsi ohjata lasta kohti hyvätuloista tai vakavaraista aikuisuutta? Jos, niin miten tämä näkyy teillä?”. Tämän kysymyksen vastausten erittely toimii artikkelissa johdatteluna syvempään analyysiin. Vastausten ryhmittely oli vaikeaa, sillä kysymyksessä kysyttiin samalla kertaa montaa asiaa. Hyvätuloinen ja vakavarainen voidaan käsittää eri asioiksi. Hyvätuloisuus merkitsee rahan itseisarvoisuutta, mutta vakavaraisuus puolestaan voi merkitä vain suunnitelmallisuutta ja turvallisuuteen pyrkimistä. Vastauksissa kommentoitiin lisäksi vanhempien omaa ohjaamisen tapaa, ja myös aikuisuus saattoi herättää ajatuksia. Vastauksissa näkyvät sekä kasvatusuhyllit että arvot ja ihanteet.

Ensimmäisessä aikuistumisihanteiden ryhmässä (1) ovat ne, jotka vastasivat selkeästi ”kyllä”. Heitä oli 26, kun vastaajia oli 74. He pitivät kysymystä ikään kuin itsestään selvänä tavoiteltavan aikuisuuden ja niin sanotun kunnan kansalaisuuden kriteerinä. Rahaa ja palkan suuruutta arvostettiin.

Kannustus opiskeluun ja ammattiin, joka kiinnostaa. Rohkaisu uskomaan itseensä ja vaihtamaan työpaikkaa paremman palkan perässä, jos työ kiinnostaa. (229², N 55 v, 3 lasta.)

Kyllä. Kehottanut kouluttautumaan. Opettanut suunnitelmallisuutta ja vastuullisuutta. (347, M 50 v, 2 lasta.)

Myönteisen vastauksen jälkeen seurasi perusteluja, joissa sekä opiskelu ja ammatti sekä taloustaidot nousivat esille. Suomi on koulutusyhteiskunta (ks. Kärkkäinen 2004), mikä näkyy vastauksissa. Opiskelu ja ammatti nousivat sekä väline- että itseisarvoisiksi tavoitteiksi.

Toisessa aikuistumisihanteiden ryhmässä (2) kyseenalaistettiin jotain kysymyksen osatekijää. Vastaajia tässä ryhmässä oli eniten eli 31. Vastauksissa korostettiin edelleen koulutusta ja ammattia, säästämistä ja muita taloustaitoja, suunnitelmallisuutta ja omillaan pärjäämistä. Raja edelliseen ryhmään on liukuva, sillä siinäkin korostettiin samoja hyveitä. Tässä kuitenkin sävynä oli erittely ja kyseenalaistaminen.

En usko, että kukaan vanhempi voi sinänsä ohjata hyvätuloiseen aikuisuuteen, mutta kylläkin suunnitelmalliseen rahankäyttöön. (3, N 53 v, 2 lasta.)

Kuitenkin mieluinen ammatti on vakavaraisuutta tärkeämpää. (13, N 53 v, 3 lasta.)

Tärkeintä on jälkikasvun onnellisuus mutta siihen usein kuuluu taloudellinen pärjääminen ja itsenäisyys. Olen myös painottanut, ettei yhteiskunnan tukiin kannata liiaka luottaa, koska politiikassa tuulet muuttuvat ja tuki voi kadota. Puhun näin 90-luvun laman kokeneena ja paljon rahaa menettäneenä. (219, M 62 v, 3 lasta.)

² Numero on alkuperäisen aineiston vastaajien järjestysnumero.

Vastaajilta tuli myös kritiikkiä kysymyksen arvomaailmaa kohtaan, vaikka he samalla jakoivat tavoitteen. ”Osaan elää pienillä tuloilla, mutta sijoittaa en osaa ja oikeastaan suuri-tuloisten ylistyslaulu (lehdissä) ärsyttää. Maksan säännöllisesti hyväntekeväisyyteen. Inhoan ahneutta ja itsekkyyttä.” (198, N 60 v, 1 lapsi.)

Myös omaa ohjaamisen tapaa eriteltiin. Aikuisuuteen ohjaamista ja taloudellista tuke- mista tapahtuu aluksi ja tiettyyn rajaan saakka, mutta loppu jää lapsen omalle kontrolle. Rahalla sanottiin olevan vain välinearvo. Jotkut arvioivat myös itsekriittisesti omia kyky- jään ohjata nuorta. Vanhempien neuvot eivät aina mene perille toivotulla tavalla. ”Olen säästänyt lapselleni rahastoihin, mutta parempi olisi ollut opettaa työnteko ja pitää rahaha- nat tiukalla.” (198, N 60 v, 1 lapsi.) Sukupolvien välille voi tulla jopa valtataistelua hyvän aikuisuuden määrittelystä, väittävät brittitutkijat Kloep ja Hendry (2010).

Kolmannessa aikuistumisihanteiden ryhmässä (3) sanouduttiin selkeästi irti kysymyk- sen eräänlaisesta piilosanomasta eli hyväntuloisen ja vakavaraisen kunnan kansalaisuuden tarjoamisesta aikuistumisen malliksi ikään kuin autoritaarisesti ja normatiivisen itsestään selvästi. ”Lapset saavat itse päättää tulevaisuutensa.” (39, M 62 v, 4 lasta); ”Onnellisuus on varakkuutta tärkeämpää.” (61, N 59 v, 1 lapsi). Lapsen yksilöllisyyden näkeminen on aiheellista viimeistään aikuisuuteen siirtymävaiheessa. Siirtymävaihe edellyttää vanhem- milta tasapainoilua: heidän on oltava aktiivisia mutta silti annettava lastensa irtaantua ja itsenäistyä, ”päästettävä irti” (ks. Kloep & Hendry 2010, 830–831) tekemään omia valinto- ja myös rahan käytössä, olemaan onnellisia ja valitsemaan mielekkään työn.

Tämän ryhmän vastaajia oli vähiten eli 17. Ilmaukset olivat värikkäämpiä kuin edelli- sissä ryhmissä. Rahan vastustamiseen, ekonomistisen eetoksen kyseenalaistamiseen kir- voittivat myös muut arvot, esimerkiksi ekologinen kulutuseetos (ks. Huttunen ja Autio 2009, 258). ”Vanhemman tehtävä on ohjata lasta kohti onnellista, ekologista, solidaarista ja muut huomioivaa elämää. Siinä sivussa voi ohjata järkevään rahankäyttöön” (30, N 48 v, 2 lasta).

Taloukasvatuksen ylisukupolvisuus

Velanottoon liittyi aineistossa suuria sukupolvieroja, samoin kuin eroja eri perhekulttuurien välillä. Velanotto alkoi olla hyväksyttävää asunto-, auto- ja mökkiveloissa 1950-luvulta alkaen (Huttunen & Autio 2009, 256). Arava-lainoitettut asunto- ja perusparannuslainat oli- vat kuitenkin valtion takaamia, pitkäaikaisia ja matalakorkoisia. Nykyisin asuntovelalliset ottavat isoja riskejä, sillä lainan korkotaso saattaa vaihdella (Lehtinen 2017). Liisa Peura- Kapanen tutkimuksessa asuntolainoista ja kulutusluotoista puhutaan eri tavoin juuri riskien näkökulmasta (Peura-Kapanen 2005, 44–45). Asuntoa pidetään turvallisenä sijoituksena, mutta kulutusluotot ovat riskialttiita ja jakavat kuluttajien mielipiteet selvästi.

Myös aineistossa velanottoa leimasi tasapainoilu ja varovaisuus sekä riskien hallinta. Useimmiten vanhemmat sukupolvet olivat säästäväisiä ja kaihtoivat velkaa niin, että siitä syntyi kuilu sukupolvien välille. ”Velka on rumaa sanoi momma. Säästää pitää aina pahan- päivän varalle” (189, M 61 v, 2 lasta). Velkaantuminen, erityisesti kulutusluotoista ja pika- vipeistä, nähtiin joissain suvuissa niin pahana asiana, että sitä voi verrata huumeiden kokei- luun. Päihteiden käyttöön liittyykin usein maksuhäiriöitä ja ylivelkaantumista (ks. Kaulio & Uotila 2009). Aikuistuvia lapsia autetaan aineiston mukaan paljon rahallisesti. Toiset aut- tavat, jotta lapset eivät joutuisi ottamaan opintolainaa. Toiset auttavat, että lapsi pääsisi vaurastumisen alkuun. Auttamiseen annetut kommentit kuvastivat hyvin suvun raha- ja vel- ka-asenteita.

Välisukupolven omien vanhempien antamaa talouskasvatusta leimaa hiljaisuus. Suurin osa ei muista, että vanhemmat olisivat juurikaan puhuneet rahasta lasten kuullen. Jotkut sanoivat, että vanhempien antama hiljainen esimerkki toimi kasvatuksena. Säästöyhteiskunnan olennainen piirre näyttää olleen, että raha-asiat olivat aikuisten asioita. Pasi Falkin ja Pasi Mäenpään (1997) tutkimuksessa jopa lottovoittajat koettivat salata voittonsa. Yli puolet ei kertonut voitosta edes lapsilleen. Uskomusten mukaan suuri rahamäärä voi suistaa elämän raiteiltaan. He ”kesyttivät” voiton sijoittamalla sen maltillisesti ja pyrkivät välttämään turhaa kulutusta.

Perinnöistä ei aineistossa ollut paljoa puhetta, ja perinnön kartuttamiseen panosti vain noin puolet vastaajista. Perintöveroa pelätään (ks. Sorainen 2021). Perinnönjaossa on myös lakisääteinen puolensa, eli lapset perivät vanhempansa joka tapauksessa. Vastaajilta kysyttiinkin, haluavatko he kartuttaa ja jättää jaettavaa. 51-vuotias kahden aikuistuvan lapsen äiti, keskituloinen yritysvalmentaja toteaa, että ”rahalahjoitukset ei kuulu perhekulttuuriin” (208). Rahalahjoituksilla voisi hänen mielestään välttää perintöveron ja muut perinnönjaon rasitteet, mutta omilta elossa olevilta vanhemmiltaan hän ei kuitenkaan vielä ole lahjoituksia saanut.

Solidaarisuuden lisäksi sukupolvien välillä voi olla kuilu tai arvojen erilaisuutta. Sukupolvitutkimuksissa on havaittu dynamiikka, jossa sukupolvien välinen jatkuvuus ilmenee kumoamisen tai toiston muodossa (Thompson 2005, 32–33; Kempainen 2001). Tehdään samalla tavalla tai tietoisesti eri tavalla kuin edellinen sukupolvi, jolloin joku koettu väärä haluutaan korjata. Seuraavassa esitellään yhdeksää erilaista vastaajaa, jotka kuvaavat sukupolvien välistä jatkuvuutta tai sen puutosta omassa elämässään. Yksi heistä on isä ja kahdeksan on äitejä. Analyysin pohjana ovat metodiluvussa mainitut kahdeksan vastauskonaisuutta ja tulotiedot sekä vastaajien tapa suhtautua aikuistumisihanteisiin.

Sukupolvien välistä jatkuvuutta kuvaa 58-vuotias akateemisessa ammatissa toimiva hyvätuloinen nainen ja kahden lapsen äiti, jonka lapsuudenkoti oli myös akateeminen. Hän kertoo hyvin tavoitteellisesta rahasuhteestaan, mikä oli aineistossa melko yleistä. Aikuistumisihanteiltaan hän kuuluu ryhmään 1. Rahaa oli lapsuudenkodissa aluksi niukasti, koska vanhemmat opiskelivat akateemiseen ammattiin ja olivat säästeliäitä, mutta velkaa ei pelätty. Hän ei muista saaneensa kotona rahaa koskevia neuvoja, mutta taskurahojen eteen piti tehdä työtä. Jo 25-vuotiaana hän osti ensimmäisen omistusasunnon isoisältä saamansa pesämunan turvin. ”Säästäväinen ote on säilynyt. Inhoan rahan kuluttamista, pelkkä raha pankkitilillä tai sijoituksissa tuottaa minulle enemmän tyydytystä kuin rahan käyttäminen.” Hän sanoo käyttävänsä velkaa varallisuuden kasvattamiseen. Velka on ”tulohankintavelkaa”. Lapsilleen hän opettaa samat taidot. (64, N 58 v, 2 lasta.) Tavoitteena on siirtää perityä omaisuutta eteenpäin (ks. Kantola & Kuusela 2019, 51).

Lapsille on säästetty alusta alkaen ja säästämiseen sekä sijoittamiseen kannustettu alusta alkaen. Molemmat hankkivat omistusasunnon jo alle 20-vuotiaina ja sijoittavat aktiivisesti. Oma elämänohjeeni on, että vauraus tuo vapautta, joten vaurauteen pitää pyrkiä. Hieman saattaa heidän henkilökohtaisista sijoitusintoaan latistaa tulossa olevat miljoonaperinnöt, kun minusta aika jättää. (64, N 58 v, 2 lasta.)

Tavoitteellisuus ei kuitenkaan aineistossa näytä seuraavan automaattisesti kodin opeista, vaan myös jonkinlaisena korjausreaktiona kodin oppeihin. Tavoitteellinen on myös 58-vuotias hyvätuloinen nainen, joka on ammatiltaan tradenomi/terveydenhoitaja ja yhden lapsen äiti. Kotinsa oppeja hän ei kuitenkaan koe jatkavansa, sillä kotona turvauduttiin köyhyyden

takia välillä sosiaalityöksi. ”Hyvä että sai välillä syötävää”. Äiti oli ammatiltaan sihteeri, isä opettaja. Hän perustelee aikuistumisihanteitaan (ryhmä 1) toteamalla, että ”sosiaalinen perimä on katkaistava”. Lastaan hän on kasvattanut sijoittamiseen. Hän säästää lapselle, mutta ei kartuta perintöä. Auttaa lasta ei tarvitse, koska tämä tienasi jo 28-vuotiaana enemmän kuin äitinsä. ”Sijoita, sijoita, sijoita. Mieti mistä työstä saa kohtuullisen toimeentulon (ei hoitoala) ja mistä työstä tykkää.” (160, N 58 v, 1 lapsi.)

Ristiriidoista kertominen liittyi useimmiten lapsuuden perheeseen. Osalla vastaajista on ”traumaattinen” muisto lapsuudesta kuullusta rahapuheesta: vanhemmat riitelivät tai lapset aistivat konkurssien ja velkojen aiheuttavan ahdistusta. Joskus säästäväisyys ilmeni ahdistavana pihiytenä ja kitsasteluna. Pääsääntöisesti aineiston rahapuhe oli sukupuolineutraalia. Sukupuoli tuli aineistossa esiin vain tässä yhteydessä (esimerkiksi äidin mainittiin olleen säästäväinen ja isän holtiton rahankäyttäjä tai päinvastoin). Rahalla on erilaisia merkityksiä perhesuhteissa: kuka tienaa, kuka kontrolloi ja hoitaa asioita ja kuka kuluttaa (Repo 2003).

Hyvätuloisella akateemisessa asiantuntijatyössä olevalla 48-vuotiaalla naisella on 2 lasta, joista vanhempi on siirtymävaiheessa aikuisuuteen. Hänen lapsuudenkotinsa oli myös akateeminen. Lapsuudenkodista tulevia oppeja hän ei halua siirtää eteenpäin, sillä suhdetta vanhempiensa rahankäyttöön hän kuvaa ”traumaattiseksi”. Rahaa ei ollut kotona edes ruokaan, sillä isä tuhlassi kaiken ja perhe eli äidin pienellä palkalla. Neuvoja ei tullut, mutta rahan puutetta ”valiteltiin”. ”Pelkään köyhyyttä kuollakseni. Säästän rahaa tilille, en uskalta sijoittaa. Omaa asuntoa en ole pystynyt ostamaan (ei ole ollut pesämunaa, varallisuutta, takaajia, vakityöpaikkaa yliopistolla jne.). En ole ikinä ostanut mitään velaksi.” Lapsiaan hän auttaa isommissa hankinnoissa ja säästämällä, muttei aio jättää kuin ”kulttuurista ja henkistä perintöä”. (30, N 48 v, 2 lasta.) Hän kuuluu aikuistumisihanteiltaan kolmanteen, lapsen toimijuutta ja itsemääräämisoikeutta korostavaan ryhmään.

Lapseni ovat järkeviä ja säästäväisiä rahankäittäjiä, kumpikaan ei osta mitään ylimääräistä. 21-vuotias on joutunut ottamaan opintolainaa mutta hän on siitä vähemmän kauhuissaan kuin minä, hänellä ei ole köyhyysstraumaa, koska olen aina huolehtinut oman perheeni taloudesta. (30, N 48 v, 2 lasta.)

Yhden 21-vuotiaan lapsen 48-vuotias äiti on myös hyvätuloinen ”korkeakoulutettu erityisasiantuntija”. Hän kuvaa pienituloista lapsuudenkotiaan kaoottiseksi rahankäytön suhteen ja omaa rooliaan ikään kuin liian suurissa saappaissa. Vanhemmilla oli ”ammattikorkeakoulua vastaavat koulutustasot”, mutta he eivät olleet koulutustaan vastaavissa töissä. Lapsuuden perheessä otettiin velkaa ja rahankäyttö aiheutti riitoja. ”Olin pienestä pitäen perheen ’rahakirstun vartija’, mutta huonolla menestyksellä, koska vanhemmat kuitenkin tekivät neuvojeni vastaisesti mitä parhaaksi näkivät.” Hän ei saanut muita neuvoja vanhemmiltaan kuin, että ”naisen pitää opiskella, kun miehiin ei voi luottaa”. (23, N 48 v, 1 lapsi.) Lapsuudenkodin negatiivinen oppi näkyi:

Siten, että en ymmärtänyt ruveta säästämään ja sijoittamaan ajoissa [...] Mitään lapsuudenkodin oppeja en todellakaan halua siirtää eteenpäin. Olen neuvonut, että sijoittaminen kannattaa aloittaa heti kun pystyy, eikä vasta joskus melkein nelikymppisenä, niin kuin itse tein. (23, N 48 v, 1 lapsi.)

Toisin kuin edellinen lapsuudenkodin ”traumaattisuutta” korostanut informantti, hän kuuluu aikuistumisihanteiltaan ryhmään 1. Lastaan hän auttaa, muttei halua jättää perintöä, kun

ei ole itsekään saanut. ”Lapseni on onneksi ollut aina hyvin tarkka rahankäyttäjä ja on säästänyt paljon jo lapsena, joten eiköhän hän selviä.” (23, N 48 v, 1 lapsi.)

Monet vastaajat kuvasivat lapsuudenkodin ilmapiiriä, esimerkiksi vanhempien yksi- tai erimielisyyttä, tärkeäksi vaikuttimeksi sille, millaisen asenteen he omaksuvat rahankäyttöön. 54-vuotias nainen, kahden lapsen äiti, hyvätuloinen ”talous- ja rahoitusammattilainen” puhuu lapsuudenkodin kaksijakoisuudesta. ”Isä korosti säästämisen merkitystä, äiti suosi kuluttamista”. Vanhemmat olivat kotoisin köyhistä maaseutuperheistä, mutta heillä oli akateemiset tutkinnot. Äiti oli akateemisessa ammatissa ja isä liike-elämässä. Vanhemmat eivät puhuneet keskenään rahasta juuri lainkaan, sillä heillä oli hyvin erilainen käsitys rahankäytöstä. ”Lapsuudenkodin kaksijakoisuus näkyy omassa mielessäni edelleen. Käytän mielelläni varoja erityisesti perheen ja kodin mukavuuteen, mutta aina välillä huolestun tavattomasti kassavirrasta.” Hän sanoo kammoksuvansa velkaa, mutta ottavansa sitä ”mallillisesti”. Hän haluaa antaa lapsilleen hyvän ”startin” elämässä avustamalla heitä jostain ”erityisestä syystä”. Perintöäkin olisi hänestä hyvä jäädä. ”Olen korostanut suunnitelmallisuutta rahankäytössä, ja siirtänyt vastuuta lapsille rahankäytöstä jo varhaisessa vaiheessa.” Ihanteiltaan hän kuuluu ryhmään 2. (3, N 54 v, 2 lasta.)

Vaikka sukupolvien välillä on muuttuvan yhteiskunnan mukana tuomaa erilaisuutta, sitä ei aina koettu ”traumaattiseksi”, vaan sukupolvien erilaisuuteen saatettiin suhtautua rennosti. 58-vuotias keskituloinen erikoissuunnittelija, yhden lapsen äiti, sanoo omaksuneensa rennon asenteen suhteessaan rahaan, vaikka kotona oltiin säästäväisiä ja velkavastaisia. Hänen äitinsä oli konttoripäällikkö ja isä maalarimestari. He eivät puhuneet rahasta lasten kuullen, ja ainoa neuvo oli säästäminen. Hän on ottanut vähän lainaa tarpeeseen, matkustelut ja ostanut jotain ”kivaa ja kaunista” syyllystymättä. ”Rahaa ei pidä käyttää turhaan, mutta ei säästäminenäkään ole itseisarvo, vaan rahaa kannattaa käyttää hyvinvointiinsa, perheeseen ja mukavuuksiin pelkän säästämisen ja halvalla kituuttamisen sijasta. Eli kodin opeista osan olen kääntänyt päinvastoin”. Näin hän neuvoo myös lastaan. Lasta autetaan taloudellisesti opinnoissa, ettei tarvitse ottaa opintolainaa tai käydä työssä opintojen ohella. Perintöä lapselle halutaan kartuttaa. ”Olemme tukeneet lastamme kouluttautumaan hyvin ja etsiyty-mään töihin, jotka ovat hänestä innostavia ja kiinnostavia”. (199, N 58 v, 1 lapsi.) Aikuistumisihanteiltaan hän kuuluu ryhmään 2.

Olen säästänyt vain ihan hiukan ”pesämunaa” jotta oman elämän aloittaminen on ollut helpompaa kuin tyhjätaskuna [...] Raha tai varallisuus ei ole avain onneen, mutta siitä on erittäin paljon hyötyä koko elämän aikana. Kun ei tarvitse miettiä onko varaa ostaa jotakin mitä haluaisi, kuten luomuruokaa, tai matkustella, tai ostaa vaatteita, jotka sopivat omaan tyyliin, jää energiaa ja intoa toteuttaa itseään ja pärjätä elämässä. (199, N 58 v, 1 lapsi.)

Hyvätuloinen, kolmen noin 20-vuotiaan lapsen 49-vuotias isä ja kuuluu ihanteiltaan kolmanteen ryhmään. Hänellä itsellään on akateeminen koulutus, muttei mainitse ammattiaan. Vanhemmat olivat käyneet ammattikoulun, ja ammatiltaan he olivat tehdastyöläinen/lähihoitaja. Lapsuudenkodissa pärjättiin rahallisesti, kun molemmat vanhemmat työskentelivät. ”Säästäväisiä. Laskujen maksusta huolehdittiin aina, karhukirje oli kauhistus”. Rahankäytössä hän on vähän rennompempi kuin vanhempansa. ”Lapsena ei ollut hirveästi ylimääräistä, joten nyt tekee mieli käyttää esim. käydä ulkona syömässä.” Velanotto on hänestä välttämätöntä. Hän on yksi harvoista, joka kertoo oman perheensä sisäisistä ristiriidoista, ja ilmeisesti hän on yksinhuoltaja. ”Ei ole ollut ylimääräistä koska ex-puoliso ei tuonut perheeseen rahaa käytännössä yhtään”. Vaikka hän on hyvätuloinen ja tienaa ylimmän tuloluokan

mukaisesti, rahaa hän ei koe olevan riittävästi. Lapsilleen hän korostaa ennen kaikkea itsestä pärjäämistä, eikä puhu perinnöistä mitään. (65, M 49v, 3 lasta.)

Tärkein ohjeeni: huolehdi aina siitä, että pystyt elättämään itse itsesi [...] Tehtävä on kannustaa kouluttautumaan, mutta on lapsen oma valinta, kuinka pitkälle haluaa kouluttautua [...] Tavoitteena ettei työssäkäyvää lasta tarvitse auttaa ollenkaan. Jos on odottamaton pakollinen meno ja rahat lopussa, voi poikkeuksia tehdä. (65, M 49v, 3 lasta.)

Rentouden lisäksi lapsuuden kodin ristiriitaiseen perintöön saatettiin suhtautua hiljaisen sopeutuvaisesti, kuten teki 59-vuotias keskituloinen yhden lapsen äiti, joka on ammatiltaan ammattikoulun käynyt kirjanpitäjä. Hän sanoo vanhempiensa, jotka olivat ”päälystötason merimiehiä”, edustaneen ”ylempää keskiluokkaa”. Vanhemmat tienasivat lastaan paremmin, ja isältä onkin odotettavissa ”osinkoja”. Vanhemmat hän kuvaa riiteleviksi. Raha oli ”isälle tärkeää ja säästäminen varsinkin” mutta äiti oli ”parempituloinen ja tuhlaavainen”. Neuvoja rahankäyttöön ei kotona annettu, mutta hän sai ”taskurahaa pyytämättä”. Oma yksinhuoltajan talouttaan hän kuvaa siten, ettei osaa säästää, ei ota velkaa, ei sijoita eikä aio jättää perintöä. Sen sijaan budjetointia hän pitää tärkeänä. ”Yksinhuoltajalla ei ole varaa säästää, vaan ylimääräiset ollaan käytetty yhteisiin ilonhetkiin”. Aikuistumisihanteiltaan hän kuuluu ryhmään 3. ”Rahaa ei meillä arvosteta muuta kuin elämän perustarpeena. Onnellisuus on varakkuutta tärkeämpää”. Lastaan hän auttaa hätätilanteessa. ”Onneksi lapseni on hyvin järkevä rahankäytössään eli oma mallini ei ole tarttunut”. (61, N 59 v, 1 lapsi.)

Edellisiin nähden kaikkein passiivisimmasta rahankäytöstä puhuu huonotuloinen 40-vuotias kahden lapsen äiti, jonka toinen lapsi on aikuisuuteen siirtymisvaiheessa. Hän ei ilmoita ammattiaan tai vanhempiensa ammattia. Oma koulutustaso hänellä on ammattikorkeakoulututkinto ja vanhemmilla peruskoulu. Hänen asemansa lapsuudenkodissa muistuttaa lähinnä hyväksikäytösuhdetta. ”Äiti vei kaikki syntymäpäivälahjaksi saadut ja tyhjensi säästötilit”. Lapsuudenkodin rahankäyttötapa vaikuttaa hänen mielestään siten, että ”ikuisen köyhyys ja kädestä suuhun eläminen jatkuu”. Omia lapsiaan hän sanoo auttavansa ”täysin”, muttei pysty säästämään mitään, eikä hänellä ole mitään perinnöksi jätettävää. Aikuistumisasenteidensa puolesta hän kuuluu ryhmään 3. Hän ei koe itsellään olevan lasten ohjaamisvelvoitetta, vaan toteaa: ”Peruskoulussa pitäisi opettaa taloudellisuutta ja säästämistä enemmän.” (67, N 40 v. 2 lasta.)

Näissä aineistoesimerkeissä rahan käytön tavoitteellisuus näyttäytyy hyvin aktiivisena valintana, joka periytyy sukupolvisuhteissa. Juho Saaren ym. (2020, 81) tutkimuksen mukaan myös korkean statuksen ammatit periytyvät ylisukupolisesti aktiivisen esimerkin ja kasvatuksen kautta (myös Kantola & Kuusela 2019, 66–67). Niitä aineistossakin kuvailtiin vuolaemmin. Tavoitteellisuus saattoi periytyä myös lapsuudenkotiin nähden poikkeavana valintana. Ylisukupolvinen huono-osaisuuskin näyttää periytyvän (Saari ym. 2020, 91) mutta passiivisemmin. Silloin lapsiin ei investoida, vaan heihin kohdistuu jopa hyväksikäyttöä tai ainakin välinpitämättömyyttä. (Saari ym. 2020, 57.)

Lopuksi

Aineistossa aikuistumisihanteiden normatiivisuuden yliedustus herätti aluksi huomiomme. Hyvätuloisuutta ja vakavaraisuutta pidettiin usein tavoiteltavana aikuisuutena ja kunnon

kansalaisen kriteerinä. Kysymys voi olla arvopuheen luonteesta, jossa ihanteilla on suuri rooli. Tällainen arvopuhe voi nousta myös niin sanotusta keskiluokkaisuudesta, sillä aineisto painottui suurituloisiin, korkeasti koulutettuihin vastaajiin.

Keskiluokka on varsin laaja ja monitulkintainen käsite ja alati laajeneva kategoria. Juha Siltalan (2017, 73) mukaan Suomessa keskiluokkaan voi laskea lähes puolet kansasta, mikä on enemmän kuin monissa muissa maissa. Hänen mukaansa keskiluokkaisuus merkitsee tiettyä tulotasoa, mutta ennen kaikkea elämäntapaa: ”keskiluokkaan liittyvät mielikuvat toimeliaisuudesta, kuluttamisesta, valinnanvapaudesta, ulkonäöstä ja oikeista mielipiteistä” (Siltala 2017, 350). Tavoiteltavat aikuistumisihanteet, jotka liittyivät hyvätuloisuuteen ja vakavaraisuuteen ja toimivat kunnan kansalaisuuden kriteereinä, voi siis nähdä keskiluokkaihanteen kautta. Joskin ”kunnollisuus” on hyvin kulttuurisidonnainen asia. Beverly Skeggs (2014, 12–13) kertoo, että brittien lainasäädäntöön sisältyy ”proper personhood” -käsite ja Kiinan hallinnossa oli havaittu ”laadukkaan yksilön” käsite, jolloin se oli enemmän yksilöllinen kuin yhteisöllinen ominaisuus.

Taloudellisen pärjäämisen ihanteen normatiivisuuden voi kriittisesti ajatellen nähdä kumpuavan myös ”vaurausviiriksestä”, ”statusahdistuksesta” tai ”luksuskuumeesta”, jotka merkitsevät kulussin ja statuksen itseisarvoista ylläpitoa. Ollaan ”kynsin ja hampain kiinni statuksessa”. (Wilkinson & Pickett 2011, 88–89.) Rahan ja omaisuuden ylläpito näyttää hyvältä ja on tapana suvussa. Tällainen erottautuminen ei näytä kuitenkaan kovin suomalaiselta piirteeltä (ks. Falk & Mäenpää 1997; Helkama 2015). Suomalaiset luottavat hyvinvointivaltion luomaan kollektiiviseen turvaan enemmän kuin esimerkiksi amerikkalaiset (ks. Gerstle 2022; Graeber 2011) ja pohjoismaisen hyvinvointivaltion uskotaan olevan resilientti, sitkeä ja selviytyvä, uusliberalismista huolimatta (ks. Julkunen 2017). Suomessa on historiallisistakin syistä heikko velkaantumiseen liittyvä riskinottohalukkuus, mikä voi juontaa juurensa esimerkiksi sotakorvauksista tai 1990-luvun lamasta.

Pärjäämisen ihanteen voimakkuudessa voi kysymys olla toisaalta myös 2000-luvun hengestä ja taloudellisesta pakosta (ks. Kantola ym. 2022). Huomionarvoinen on 60-vuotiaan kolmen lapsen isän kommentti siitä, että lapset on opetettava itsenäisiksi ja pärjääviksi, sillä hyvinvointivaltion etuja voidaan tulevaisuudessa purkaa. Hän oli itse menettänyt paljon rahaa 1990-luvun lamassa. Myös vuoden 2008 taloudellinen taantuma on saanut aikaan sen, että sosiaalipoliittiset etuudet eivät ole palautuneet 1990-luvun lamaa edeltäneelle tasolle. Kantolan tutkijaryhmän (2022) mukaan 2000-luvun henki on ”tunne talouden kiristyvistä ruuvista”.

Aikuistumisihanteissa nousi voimakkaasti esiin myös jännite yhtäältä rahanansainnan ja taloudellisen pärjäämisen ja toisaalta lapsen yksilöllisyyden, onnellisuuden ja ammatissa viihtymisen välillä. Vajaa kolmannes vastaajista korosti ensisijaisesti lasten omaa toimitajuutta ja itsemääräämisoikeutta sekä onnellisuutta. Nämä vastaajat näyttivät pyrkivän autoritaarisuuden sijaan dynaamisuuteen ja suvaitsevaisuuteen sekä dialogiseen ja neuvottelevaan suhteeseen aikuistuvan lapsen kanssa (ks. Proulx & Helms 2008, 238, 819; Thompson 2005). Taustatiedoista ei voi suoraan päätellä, kenen perhekulttuuriin tällainen ajattelutapa kuuluu. Taustatiedoilla, joissa vastaaja ilmoitti ammatikseen asiantuntija-ammatin, asunansa omistusasunnossa, tienaanvansa yli 5 201 euroa (bruttona) kuukaudessa ja kokevansa, että rahaa on käytössä ”riittävästi” tai ”ylimääräistäkin” saatettiin antaa erityyppisiä vastauksia. Jopa aikuistumisihanteiden ryhmässä 3, jossa oltiin kriittisiä ”hyvätuloisen ja vakavaraisen aikuisuuden” käsitettä kohtaan ja korostettiin lasten onnellisuutta, ilmoittivat jotkut vastaajat edellä mainitut tulotiedot. Näissä perheissä näytti olevan vallalla Paul Thompsonin (2005, 18) kuvaama dynaaminen perhekulttuuri, joissa ei ollut sukupolvien välillä aina koheesiota, jatkuvuutta ja samalla lailla tekemistä. Aineiston ollessa pääasiassa lyhytsanais-

ta arvojen ja ihanteiden ilmausta voi lisäksi miettiä, meneekö vanhempien ohjeistus välttämättä nuorille perille ja paljonko vastaajien lapset muistavat siitä, jos heiltä kysytään sitä 30 vuoden kuluttua.

Välisukupolven omilta vanhemmiltaan saamat neuvot otettiin aineistossa eri tavoin vastaan ja kuvattiin myös aktiivisia omia valintoja. Kovin yksiselitteisesti ja suoraviivaisesti eivät taloustaidot näyttäneet siirtyneen sukupolvisuhteissa eteenpäin. Välisukupolven vastaajat olivat ratkaisseet kotona omaksumansa opit ja muuttuvan yhteiskunnan vaatimukset eri tavoin – korostaen joko jatkuvuutta tai katkosta, samalla tai eri lailla tekemistä. Jatkuvuutta edustivat pärjäämisen jatkumon ääripäät, yhtäältä hyvätuloisuuteen tähtäävä tavoitteellinen talouskasvatus ja toisaalta sopeutuminen ja kädestä suuhun eläminen. Tavoitteellinen talouskasvatus vastaanotettiin kyseenalaistamatta, ja siihen näytti liittyvän tiedollisia, taidollisia ja materiaalisia resursseja. Kädestä suuhun eläminen näytti sen sijaan olleen melko passiivinen pakkovalinta. Ääripäiden väliin mahtuu suunnan etsintää ja toisin tekemistä, itse valittua tavoitteellisuutta sekä sopeutumista ja rentoutta raha-asioiden hoidossa.

Lapsuudenkodin ilmapiirin ”traumaattisuutta” korostaneet vastaajat eivät olleet kädestä suuhun eläjiä, vaan heillä näytti olevan tavoitteena sosiaalinen nousu. Lapsuudenkodissa saattoi olla resursseja, kuten akateeminen tai muu koulutus, mutta vanhempien elämäntapoja ei pidetty kunnollisina.

Aineiston rahapuheessa tuli asenteiden ja arvojen lisäksi esiin perhesuhteiden psykososiaalinen taso välisukupolven lapsuudenkotia kuvailtaessa. Siihen kuuluu kasvatusta, esimerkin omaksumista, tunne- ja raharistiriitoja ja neuvottelua sekä sukupuolittunutta vanhemmuutta (ks. Pirskanen & Järvinen-Tassopoulos 2021). Välisukupolven oma lapsuus näyttäytyi useimmiten aikuislähtöisenä. Vanhemmillä oli oletettavasti pyrkimys lasten suojelemiseen aikakauden tapojen mukaisesti: raha-asioista ei puhuttu lasten kuullen. Osa vastaajista taas oli saanut kaoottisen esimerkin rahankäytöstä, ja jotkut heistä kokivat olleensa jopa vastuussa perheen raha-asioista. Vain pientä osaa oli aktiivisesti perehdytetty rahankäyttötapoihin.

Perhekuulttuurin käsite pystyy tavoittamaan tämän psykososiaalisen tason paremmin kuin perinteinen luokkajako, tulotaso tai edes uusliberalismiin liittyvä taloudellisten rakenteiden luoma kokemuksellinen paine. Aineiston rajallisuuden vuoksi ei sen nyanssoidumppi tarkastelu ole artikkelissamme kuitenkaan mahdollista. Perhekuulttuureja emme pysty nimeämään tarkemmin, mutta jatkotutkimuksen aiheena se olisi varsin kiinnostava. Esimerkiksi Saari ym. (2020, 91) toteavat, että huono-osaisuuden ylisukupolviset makrotason tekijät tunnetaan varsin hyvin, mutta sille ”altistavista ei-materiaalisista tekijöistä tiedetään vähemmän”.

Tämän vuosituhannen lapsuutta, jossa muun muassa vauvoille hankitaan osakesalkut sekä nuorelle rippilahjaksi asuntosäästötili ja ylioppilalahjaksi omistusasunto, kuvataan ”investoidun lapsen” käsitteellä (Repo 2016; Lareau 2011). Sosiologi Annette Lareau (2011) nimeää investoidut lapset amerikkalaisesta perspektiivistä ”keskiluokkaisiksi” ja etnisesti profiloituiksi. Lapsiin investoiminen nähdään keinona menestyä kilpailuyhteiskunnassa ja yhä epätasa-arvoisimmilla työmarkkinoilla. Lapsi tarvitsee myös omat aktiiviset taidot. Globaalin eliitin asiantuntijatoimien saamisen ja työmarkkinoiden arvaamattomuuden vaikutusten minimoimisen ajatellaan vaativan pitkäjänteistä valmennusta, joka on hyvä aloittaa pienestä pitäen. (Ks. myös Ruckenstein 2013, 49.)

Pelkästään suomalaisen säästöyhteiskunnan arvoilla ja lastenkasvatustavoilla (ks. Helkama 2015; Falk & Mäenpää 1997, 125–130) ei taida pärjätä globaalissa kilpailussa. Finanssituotteita on tarjolla paljon, samoin niitä tarjoavia kanavia. Tulevaisuuden ennakointi on talousosaamisen taidoista haastavin. Säästäminen ja sijoittaminen ovat keinoja

varautua tulevaisuuteen, mutta omaa taloutta mahdollisesti uhkaavat riskit on myös hyvä tuntea ja osata varautua niihin (Atkinson ym. 2006). Luottojen markkinointi on voimakasta, mikä voi vaikuttaa erityisesti aikuistuvan nuoren omaan harkintaan (Peura-Kapanen 2005, 12–13; Lehtinen 2017, 58; Oksanen ym. 2017).

Aineistosta saadaan rajoittunut kuva nuorten aikuisten elämästä. On syytä olettaa, että nuorten aikuisten hyvinvointi polarisoituu voimakkaasti. On nähtävissä sekä koulutuskipailua että tulevaisuuden epävarmuutta (ks. Piispa 2018). Moni vastaaja kehui aineistossa lapsiaan ja luotti heidän pärjäämiseensä. Samalla koulutuksen merkitystä korostettiin voimakkaasti. Kaikkein syrjäytyneimmät nuoret aikuiset, joita ei tue kukaan (ks. Majamaa 2011), ovat aineistossa näkymättömiä.

Kaotoisesta aikuistumisesta (ks. Nätkin 2014, 23) ja ristiriidoista voi olla vaikeampi puhua kuin ihanteista. Vain 60-vuotias yhden lapsen äiti (198) mietti, olisiko sittenkin ollut parempi opettaa lapselle työnteko ja pitää rahahanat tiukalla kuin sijoittaa ja säästää hänelle pesämunaa. Aineistossa ei kuvailla rahalla ohjailua, kiristystä ja lahjontaa tai muita negatiivisia kasvatuskeinoja. Sen sijaan vertaistukea vanhemmille tarjoavat Pia Kaulio ja Marja Uotila (2009, 37) neuvovat, että nuoren liiallinen vapaus ei aina toimi. On parempi asettaa pahassa velkakierteessä olevalle aikuistuvalla lapselle ulkoapäin rajat, eli antaa hänen luottotietojensa mennä, kuin auttaa häntä rahallisesti. Tällöin lapsi on turvassa myös itseltään. Nuorten velkaantumisessa ja maksuhäiriöissä ei aina ole kysymys köyhyydestä vaan myös asenteista ja taidoista (ks. Oksanen ym. 2017) sekä postmoderneiksi kutsutuista arvoista (ks. Leskinen & Lehtinen 2005). Tulevaisuuden suunnittelu ja ennakointi on nuorille vaikeaa epävarmassa riskejä täynnä olevassa yhteiskunnassa.

Käytetty aineisto

Helsingin Sanomien syyskuussa 2021 toteuttama ”Rahakysely”. Aineisto on puolistrukturoitu kysely, johon tuli 355 vastausta. Kyselyssä on 30 vastauskokonaisuutta, joissa monissa oli useampia kysymyksiä (taustatietokysymyksiä, kyllä/ei tai muita valikkoja ja avovastausmahdollisuuksia). Aineisto kirjoittajien hallussa.

Kirjallisuus

Alasuutari, Pertti 2011. *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino

Arber, Sara & Timonen, Virpi 2012. Grandparenting in the 21st century: new directions. Teoksessa Arber, Sara & Timonen, Virpi (toim.), *Contemporary grandparenting. Changing family relationships in global context*. Bristol: The Polity Press, 247–264. <https://doi.org/10.46692/9781847429698.012>

Atkinson, Adele, McKay, Stephen, Kempson, Elaine & Collard, Sharon 2006. *Levels of financial capability in the UK: Results of a baseline survey*. FSA. Consumer research 47. UK: University of Bristol.

Bertaux, Daniel & Thompson, Paul 2005. Introduction. Teoksessa Bertaux, Daniel & Thompson, Paul (toim.), *Between Generations. Family Models, Myths and Memories*. With a new introduction by the editors. Memory and Narrative series. New Brunswick & London: Transaction Publishers, 1–12. <https://doi.org/10.4324/9781351314084-1>

Coffey, Amanda Jane & Atkinson, Paul A. 1996. *Making Sense of Qualitative Data*. Complementary Research Strategies. London: SAGE Publications Inc.

- Falk, Pasi & Mäenpää, Pasi 1997. *Lottomiljonäärit: tutkimus suomalaisista lottovoittajista*. Helsinki: Gaudeamus.
- Graeber, David 2011. *Debt: the first 5.000 years*. New York: Melvillehouse.
- Grestle, Gary 2022. *The Rise and Fall of the Neoliberal Order: America and the World in the Free Market Era*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197519646.001.0001>
- Harvilahti, Lauri, Kalliokoski, Jyrki, Nikanne, Urpo & Onikki, Tiina (toim.) 1992. *Metafora: ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Helkama, Klaus 2015. Suomalaisen arvot. Mikä meille on oikeasti tärkeää? Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Huttunen, Kaisa & Autio, Minna 2009. Kulutuseetokset ja rahan merkitykset suomalaisten kuluttajien kertomana. Teoksessa Ruckenstein, Minna & Kallinen, Timo (toim.), *Rahan kulttuuri*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 248–262.
- Hämäläinen, Hans 2015. Apua tarpeiden vai mahdollisuuksien mukaan. *Janus Sosiaalipoliittikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 23 (4), 387–404.
- Julkunen, Raija 2001. *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Julkunen, Raija 2017. *Muuttuvat hyvinvointivaltioiden eurooppalaiset hyvinvointivaltioiden reformoitavina*. Jyväskylä: SoPhi.
- Kantola, Anu & Kuusela, Hanna 2019. *Huipputuloiset: Suomen rikkain promille*. Tampere: Vastapaino.
- Kantola, Anu & työryhmä 2022. *Kahdeksan kuplan Suomi. Yhteiskunnan muutosten syvät tarinat*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kaulio, Pia & Uotila, Marja 2009. *Äiti ei jätä*. Helsinki: Minerva.
- Kempainen, Jaana 2001. *Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kloep, Marion & Hendry, Leo B. 2010. Letting go or holding on? Parents' perceptions of their relationships with their children during emerging adulthood. *British Journal of Developmental Psychology* (2010) 28, 817–834. <https://doi.org/10.1348/026151009X480581>
- Kärkkäinen, Tuulikki 2004. *Koulutuksen ja lapsi-vanhempisuhteen yhteys elämässä selviytymiseen: sosiaalinen perimä ja koulutuskulttuurisen pääoman periytyminen sukupolvesta toiseen*. Vol. 250. Helsinki: Department of Teacher Education, University of Helsinki.
- Lareau, Annette 2011. *Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life*. California: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520949904>
- Lehtinen, Anna-Riitta 2017. Nuorten asuntolainojen takaisinmaksu ja talousosaaminen. Teoksessa Niemi, Marja-Leena (toim.), *Nuoret ja velka – Akatemiahankkeen tutkimuskoosteita*. Lapin yliopisto, 53–67.
- Lehtinen, Anna-Riitta & Leskinen, Johanna 2005. Young Consumers' Credit Based Lifestyles and Payment Problems. *TemaNord* 2005:512. Copenhagen: Nordic Council of Ministers. <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:702388/FULLTEXT01.pdf>
- Majamaa, Karoliina 2011. Dismissed intergenerational support? New social risks and the economic welfare of young adults. *Journal of Youth Studies* 14 (6), 729–743. <https://doi.org/10.1080/13676261.2011.588942>
- Muttillainen, Vesa 2002. *Luottoyhteiskunta. Kotitalouksien velkaongelmat ja niiden hallinnan muodonmuutos luottojen säännöstelystä velkojen järjestelyyn 1980- ja 1990-luvun Suomessa*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

- Mutttilainen, Vesa 2004. Sosiaalipolitiikkaa ylivelkaantuneille. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 12 (1), 49–63.
- Niemi, Anna 2017. *Perintöverotuksesta käyty poliittinen ja yhteiskunnallinen keskustelu Suomessa 2003–2011*. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta.
- Nätkin, Ritva 2014. Sukupuoleen ja sukupolveen kasvatetut – äitien reflektioita lastensa aikuistumisesta. *Nuorisotutkimus* 32 (1), 18–33.
- Nätkin, Ritva & Vuori, Jaana 2007. Perhetyön tieto ja kritiikki. Johdanto perhetyön muuttuvaan kenttään. Teoksessa Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.), *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino, 7–38.
- Oksanen, Atte, Aaltonen, Mikko, Majamaa, Karoliina & Rantala, Kati 2017. Debt problems, home-leaving, and boomeranging: a register-based perspective on early leavers. *International Journal of Consumer Studies* 41 (3), 340–352. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12348>
- Peura-Kapanen, Liisa 2005. *Kuluttajien rahatalouden hallinta*. Helsinki: Edita.
- Piispa, Mikko 2018. *Yhdeksän sanaa Y-sukupolvesta*. Teos: Helsinki.
- Pirkanen, Henna & Järvinen-Tassopoulos 2021. Johdanto: Rahapeli- ja päihdeongelmat perhesuhteissa. Teoksessa Järvinen-Tassopoulos, Johanna & Pirskanen, Henna (toim.), *Riippuvuus perheessä*. Helsinki: Gaudeamus, 13–30.
- Proux, Christine M. & Helms, Heather M. 2008. Mothers’ and Fathers’ Perceptions of Change and Continuity in Their Relationships With Young Adult Sons and Daughters. *Journal of Family Issues* 29 (2), 234–261. <https://doi.org/10.1177/0192513X07307855>
- Pulkkinen, Tuija 1998. *Postmoderni politiikan filosofia*. (Uusintapainos 2011) Helsinki: Gaudeamus.
- Repo, Katja 2016. Lastenhoito, investoitu lapsi ja lapsen ääni. Teoksessa Halmetoja, Antti, Koistinen, Pertti & Ojala, Satu (toim.), *Sosiaalipolitiikan lumo*. Tampere: Tampere University Press, 67–73. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0114-9>.
- Repo, Katja 2003. Perheen sisäisen rahatalouden jännitteitä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.), *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 64–85.
- Ruckenstein, Minna 2013. *Lapsuus ja talous*. Helsinki: Gaudeamus.
- Saari, Juho, Eskelinen, Niko & Björklund, Liisa 2020. *Raskas perintö. Ylisukupolvinen huono-osaisuus Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Siltala, Juha 2017. *Keskiluokan nousu, lasku ja pelot*. Helsinki: Otava.
- Skeggs, Beverley, Lahikainen, Lauri & Jakonen, Mikko 2014. *Elävä luokka*. Tampere: Vastapaino.
- Sorainen, Antu 2020. Sateenkaariväen testamentti- ja perintöjärjestelyt. Teoksessa Lahti, Annukka, Aarnio, Kia, Moring, Anna & Kerppola, Jenni (toim.), *Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla*. Helsinki: Gaudeamus, 132–150.
- Thompson, Paul 2005. Family Myth, Models, and Denials in the Shaping of Individual Life Pats. Teoksessa Bertaux, Daniel & Thompson, Paul (toim.), *Between Generations. Family Models, Myths and Memories*. With a new introduction by the editors. Memory and Narrative series. New Brunswick & London: Transaction Publishers. 13–38. <https://doi.org/10.4324/9781351314084-2>
- Trägårdh, Lars 2010. Rethinking the Nordic welfare state through a neo-Hegelian theory of state and civil society. *Journal of Political Ideologies* 15 (3), 227–239. <https://doi.org/10.1080/13569317.2010.513853>

- Wilkinson, Richard & Pickett, Katie 2011. *Tasa-arvo ja hyvinvointi. Miksi tasa-arvo on hyväksi kaikille?* Helsinki: HS-kirjat.
- Wilska, Terhi-Anna 2010. Tytöt, pojat ja talous. Teoksessa Halko, Marja-Liisa, Mikkola, Anne & Ruuskanen, Olli-Pekka (toim.), *Naiset, miehet ja talous*. Helsinki: Gaudeamus, 119–137.

YTT, dosentti Ritva Nätkin on eläköitynyt sosiaalipolitiikan yliopistonlehtorin tehtävästä ja toimii nyt vierailevana tutkijana resurssisopimuksella Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa.

Sosionomi (AMK) Laura Sahlgren on aiemmin toiminut koulukuraattorina ja on nyt sosiaalipolitiikan maisteriopiskelija Tampereen yliopistossa.